

FRAN RAMOVŠ KOT NAREČJESLOVEC

Ramovš je bil v narečjeslovju velik sintetizator dotlejšnjega poznanja slovenskih narečij (tudi gradivskega in iz opisov njegovih informatorjev). L. 1937 je ločil 7 narečnih podstav (koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko in panonsko) s 46 »dialekti«. Nove raziskave so te narečne skupine in njihove enote v glavnem potrdile, njihove meje pa vendarle precej spremenile. Pridobile na ozemlju so koroška, primorska in dolenska narečna skupina, deloma tudi panonska, precej skrčila pa se je štajerska in tudi rovtarska skupina. Nekaj Ramovševih narečij je sedaj zbrisanih, nekaj pa na novo ugotovljenih (novo je tudi nastalo kočevsko jezikovno področje). – Kolikor so narečja in njihovi govori raziskani na novo, so v njih ugotovljene številne nove značilnosti, ni pa slovensko narečjeslovje doseglo sinteze svojih novih spoznanj, kakršno še zmeraj predstavljajo Ramovševi *Dialekti*.

In dialectology Ramovš was a great synthesizer of previous knowledge of the Slovene dialects (also from written material and from the descriptions of his informants). In 1937 he distinguished seven dialect bases (Carinthian, Littoral, Rovte, Upper Carniolan, Lower Carniolan, Styrian and Pannonian) with forty-six »dialects.« New studies have generally supported his dialect groupings and their units, although their borders have been changed considerably. The Carinthian, Littoral and Lower Carniolan groups have been geographically enlarged; the Styrian and Rovte groups have been diminished. Some of Ramovš's dialects have now been abandoned and some have been discovered anew (the Kočevje area has arisen recently). To the extent that dialects and their local varieties are newly researched, numerous new features are discovered in them. Slovene dialectology although has not yet reached a synthesis of new knowledge such as Ramovš's *Dialekti* represents.

I. Ramovševa in Logar-Riglerjeva karta slovenskih narečij

Razvoj Ramovševega narečjeslovja sem že v 60. letih podal v širšem (pravzaprav zelo širokem) okviru prikaza razvoja slovenskega narečjeslovja sploh,¹ kar sem si bil izbral kot prvo tvarino za prikaz slovenističnega jezikoslovja, ki ga je za svojo revijo *Zeitschrift für slavische Philologie* želel imeti kmalu nato že umrli Max Vasmer (tako da nadaljnja tvarinska območja slovenskega jezikoslovja v tem smislu in v Nemčiji z moje strani niso bila obravnavana).²

¹Die slovenische Dialektforschung, *ZslPh* 30 (1962), št. 2, 383–414. (Izdajal je tedaj to *Zeitschrift* Max Vasmer.) Poslovenjena in tematsko razširjena na zadevno problematiko do l. 1985 je ta razprava izšla nato v moji knjigi *Portreti, razgledi, presoje* (Maribor: Založba Obzorja, 1987), z naslovom *Slovensko narečjeslovje*. (S to knjigo sem nekako praznoval svojo šestdesetletnico.) Pobuda za Vasmerjevo iniciativo je prek F. Petreta izhajala pač iz mojega v Scando-Slavici objavljenega prispevka *Probleme der slowenischen Schriftsprache*, tam 4 (1960), 53–75. (Scando-Slavico je tedaj urejal Stender-Peterson.)

²Pač pa sem to (kot nekako nadaljevanje za Vasmerja začetega) zajemal v na časovna obdobja otvarinjena (tematizirana) razpravljanja, kakor so: Povojno raziskovanje slovenskega knjižnega jezika in njegove naloge, *JiS* 7 (1961/62), 161–170; Slavistično jezikoslovje v Sloveniji 60. let, *SR* 19 (1971), 13–30 (sicer prebrano na kongresu jugoslovanskih slavistov

Vrhunec Ramovševega narečjeslovja je še danes nepreseženi VII. zvezek njegove zgodovinske slovnice slovenskega jezika (*Dialekti*, 1935), ki mu je dodana tudi (črt(k)ovna in posebej izdana barvna) dialektološka karta. Že eno leto za tem (1936) je v svoji knjigi *Kratka zgodovina slovenskega jezika I* (str. 112), tako rekoč sicer grafično predrugačeno, karto iz *Dialektov* le ponatisnil. Kot je znano, se na vseh loči 7 narečnih podstav (»baz«), v tem okviru pa 46 narečnih enot: 1–6, 7–15, 16–25, 26–27, 28–36, 37–41 in 42–46, to pa po vrsti za koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko in panonsko podstavo.³ Pri tem je notranjsko narečje na karti 1936 zaznamovano kot pripadajoče dolenski podstavi, sicer pa je uvrščeno med primorske enote,⁴ na karti 1935 pa je zaznamovano in obravnavano kot dolensko. V 1936 je prej enotno (»kraško«) poimenovano enoto razdelil sedaj na »zapadnokraško« in »kraško«.

To podobo nekoliko spreminja Ramovševa obdelava slovenskih narečij v samih *Dialektih*, saj se v njih pojavlja neko skupinjenje narečnih enot, kamor gredo naslednje enote: A – koroška dialektična skupina, B – rezijanski dialekt,⁵ C – beneško-

oktobra v Budvi); Razgledi po stilistiki in stilu, *JiS* 8 (1962/63), 34–44; Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, *Jezikovni pogovori* 2 (1967), 9–74; Petdeset let jezikoslovne slavistike na ljubljanski fakulteti, *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, Ljubljana, 1969, 243–252; tu so še ocene skoraj vseh važnejših slovenističnih del od 50. do 80. let, portreti jezikoslovcev, ipd. – Vse to je necenzurirano, tj. v obliki, ki sem jo tem delom dal sam, objavljeno v omenjeni moji knjigi *Portreti, razgledi, presoje, celo spopolnjeno z ažurirnimi opombami in dodajalnimi posegi v besedilo, zaznamovanimi s poševnim oklepajem tako v nad- kot v podčrtnem besedilu; besedilo PRP obsega 488 str. (V tej objavi dodano ima dvojni poševni oklepaj: // //.)*

³ Severozahodna slovenska narečja, tj. koroško-primorska, so pri Ramovšu tvorila posebno veliko skupino, rovtarska so nekako prehodna, preostale slovenske narečne skupine pa so mu predstavljale drugo veliko skupino (tej je pozneje Logar (kakor že Miklošič) prišteval tudi gorenjščino). Približno tako poteka Miklošičeva delitev slovenskih narečij na podlagi odrazov jata. (Prim. RAMOVŠ, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, 1931, str. 10; pozneje podrobno v *Dialektih*.) O klasifikaciji slovenskih narečij sploh je pisal zlasti J. RIGLER: O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov, *SR* 23 (1975), 27–40, v *Razpravah o slovenskem jeziku* na str. 95–107.

⁴ Tj. označeno s pokončnimi črticami (kakor tudi belokranjska narečja ter obsavski »medijsko« in »posavsko dolensko«), oštevilčeno pa s 13, sledeče torej 12., tj. kraškemu, medtem ko ima dolensko narečje številko 28, sledeče gorenjskemu s številko 27. To neenotnost je bil opazil že J. Rigler (O zgodovini klasificiranja ...).

⁵ Med »rezijanski dialekt« in »beneškoslovenske dialekte« je RAMOVŠ vstavil besedilo O dialektih na slovenskem jugozahodu (42–50) s pripombo na str. 43: »Če bi se hotel odločiti za čim bolj enotno razdelitev, bi mogel reči, da ima slovenski jugozahod dve dialektični skupini: kraško in rovtarsko; zares bi mogli opravičiti npr. željo, da štejem briški dialekt kot govor h kraškemu, a prav tako ga smemo šteti k beneščini; bojanski /pač: borjanski/ govor bi smel kar k nadiškemu pritegniti.« Končno (str. 44) se je odločil za skupinjenje, kakor ga omenjamo in upoštevamo tu dalje, le da je pri »notranjskem dialektu« ločil vipavski, košanski in postojnski govor, za istrske /množina/ navedel le znana dva, v »obsoškem dialektu« (tu »govoru«) navaja borjanskega, kobariškega in bovškega. K slovenskim narečjem na »jugozahodu« pa je štel še vsa rovtarska narečja, pri čemer je od 8 enot 5 bilo imenovanih dialekt, 3 (banjski, škofjeloški in »logaški«) pa so mu bili govori (logaški horjulskega, škofjeloški poljanskega in banjski tolminskega dialekt).

slovenski dialekti, Č – kraški dialekt, D – notranjski dialekt, E – slovenski dialekti v Istri, F – obsoški dialekt, G – rovtarska dialektična skupina,⁶ H – selški dialekt, I – gorenjski dialekt, J – dolenski dialekt, K – belokrajinski dialekti,⁷ L – bizeljsko-obotelski dialekt,⁸ M – savinjski, N – osrednji štajerski in O – pohorsko-kozjaški dialekt,⁹ P – prleški in R – prekmurski dialekt, torej 18 enot. Toliko enot je tudi na Logar-Riglerjevi karti, kot 19. enota pa je navedeno kočevsko področje z dolensko podstavno barvo in belokranjskim črtkanjem. Z nekaj fantazije si lahko zamislimo naslednje sledje širših narečnih enot: 1. gorenjska, 2. dolenska, 3. štajerska, 4. posavska, 6. koroška, 7. primorska, 8. rovtarska in 9. belokranjsko-kočevska.

Nadpostavne (»nadbazične«) enote mu torej tvorijo »dialekti na slovenskem južozahodu«, »slovenski centralni dialekti« in »štajerski dialekti«. Istega ranga kot »dialektične skupine«, npr. koroška dialektična skupina, sta pač še rovtarska in severnovzhodna štajerska dialektična skupina (ta zadnja je t. i. panonska podstava), de facto pa tudi centralni dialekti in štajerski nepanonski.¹⁰

To Ramovševo predstavo slovenskih narečij je po vojni glede podstav dopolnil J. Toporišič s tem, da je sedmim Ramovševim dodal še osmo, namreč podrugosvetovno-vojno kočevsko (SKJ 1, 1965),¹¹ kar na svoj način za njim povzemata tudi Logar in Rigler v svoji Karti slovenskih narečij (1983),¹² iz katere so razvidni še premiki pod-

⁶ Rovtarski narečni skupini je sledil del besedila, naslovljen O slovenskih centralnih dialektih (106–109), tu pri nas enote H do J zagotovo, pa pač tudi enota K (belokranjski dialekt).

⁷ Temu spet sledi besedilo O štajerskih dialektih (145–149), h katerim (148–149) RAMOVŠ prištevava vse nadaljnje tu pri nas naštete enote.

⁸ Ta ima podenoto »kozjaški govor«.

⁹ Tu vmes je besedilo Severnovzhodna štajerska dialektična skupina (170–173), z od nas zaznamovanimi enotami.

¹⁰ V kazalu Dialektov so kot enakovredne izkazane naslednje enote: (1) koroška dialektična skupina, (2) rezijanski dialekt, (3) beneško-slovenski dialekti, (4) kraški dialekt, (5) notranjski dialekt, (6) slovenski dialekti v Istri, (7) obsoški dialekt, (8) rovtarska dialektična skupina, (9) centralni dialekti, (10)–(11) vse štiri skupine le-teh, ter (15)–(23) vse enote od štajerski dialekti naprej (z izjemo kozjaškega govora). Šele legenda na koncu knjige (t. i. Dialektološke karte) je grafično jasno izkazovala 7 narečnih »baz«: I – koroško, II – primorsko, III – rovtarsko, IV – gorenjsko, V – dolensko, VI – štajersko in VII – panonski (navpično, poševno, križem, vodoravno s križčki, črtkovno, z lomljenimi črtami oz. pikčasto). Barvasta Ramovševa dialektološka karta (tj. »Karta slovenskih narečij«, 1931, 1935, 1957 – zadnjo je pripravil M. RUPEL) je glede na ono v Dialektih 1935, kar se tiče narečnih »baz« jasna za koroško narečno skupino, pa za imenovani panonski in štajersko, v glavnem tudi za gorenjsko in dolensko. Nadalje se da nazreti rovtarska narečna skupina, in na svoj način vendarle tudi primorska (pri tej je še najmanj jasen položaj notranjskega narečja (to je tudi v Kratki zgodovini slovenskega jezika šrafirano kot dolensko, številčeno pa kot primorsko – kakor bomo videli tudi še v nadaljevanju). Ob desnem robu Ramovševe Karte slovenskih narečij se kot skupine narečij izrecno navajajo (brano od spodaj navzgor) naslednje: (1) vzhodna štajerska, (2) zapadna štajerska, (3) belokranjska, (4) rovtarska, (5) obsoška, (6) istrska, (7) beneška in (8) koroška »skupina«, brez besedne oznake pa sta (9) dolenska in (10) gorenjska, poleg teh dveh osrednjih slovenskih narečnih skupin pa še (11) kraško-notranjska in (12) rezijanska. Torej pri narečnem skupinjenju v dialektoloških sistemizacijah 30. let pri Ramovšu ni enotnosti. To deloma izhaja iz dejstev dia- oz. sinhronije, oz. bolje iz nasprotja nekdanjega in trenutnega zadnjega stanja.

stavnih mej. V nadaljnjem bom skušal zajeti tudi še preostale razlike med Ramovšem in Logar-Riglerjem, to pa tako, da bom najprej govoril o mejah podstav, zatem pa o njihovih narečnih enotah.

Če izvzamemo kočevsko enoto, ki je ostala nerazčlenjena, in če nadnarečne enote obravnavam po Ramovševem zaporedju (tj. KO, PR, RO, GO, DO, ŠT, PA)¹³ in se torej ne oziram na Logar-Riglerjevo zaporedje takih oz. porobnih enot (in sicer GO, DO, ŠT, DO, PA, KO, RO, DO, KČ), ugotovimo naslednje.

¹¹ Str. 12 (Nekaj slovenskega, jezikovno mešanega prebivalstva je bilo tam že od prej – Rigler) ter s tem, da sem po odrazu za jat dolensko narečno podstavo na podlagi raziskav Logarja in Riglerja vlekli na zahod vse do vključno Trsta in z zajetjem tudi večjega dela nekdanjega Ramovševega brkinskega govora, s čimer je bila primorska narečna podstava pretrgana na dva dela. To je za menoj posnela (po vsem videzu Z. Zorko) tudi v priročniku J. BIBIČ, J. DULARJA, V. KUŠLIAN, A. OKORN in Z. ZORKO: *Slovenski jezik*, Srednje usmerjeno izobraževanje, 1977 (notranji naslov Slovenski jezik in stilistika) na str. 29, le da je iz njega izpuščen kočevski trikotnik, s čimer je avtomatično vključen v dolensko in z njo tudi izenačen. Enako je brez kočevskega trikotnika kot posebne narečne enote tudi karta (morda T. Logarja) v Slovenskem jeziku I., Srednje izobraževanje, Skupna vzgojno-izobrazbena osnova, 1982, str. 27, kjer je povzeta zemljepisna podoba (shema poteka narečnoskupinskih meja po Ramovševi Karti slovenskih narečij, z notranjščino prišteto dolensko, vendar že brez zaznamovanja slovenskih sledi v Istri in pri kostelščini na hrvaški strani meje. Tudi nič drugega ne spominja na poznejšo Logar-Riglerjevo Karto slovenskih narečij (katere priprava je pač Riglerjeva razprava O zgodovini klasificiranja ..., navedena zgoraj). Moja shema slovenskih narečnih podstav iz l. 1965 je predrugačena v moji SS 1984 (1991), 673, tako da je v primorsko narečno podstavo nekaka vključitev zgornje Soče in vsega notranjskega narečja. Zemljepisno ustrežna je ta naša delitev narečja (načeloma po Logar-Riglerjevi Karti) podana na str. 674 SS 1984 (1991). Tam so navedena tudi nekatera redka moja poimenovanja Logar-Riglerjevih narečnih enot na str. 680–684 (brez zemljepisne oblikoslovne zasenčenosti posameznih ploskev in z vrisanimi začetnicami (kasneje tudi razvezanimi) glavnih krajev za posamezna narečja). Za vse narečne skupine je dodana tudi obširna narečjeslovna bibliografija (NAREČJA: Splošno, Koroška narečja, Primorska narečja, Rovtarska narečja, Gorenjska narečja, Dolensko narečja, Štajerska narečja, Panonska narečja (680–684). Za kočevski trikotnik prim. pri Riglerju v O klasificiranju ..., 105–106.

¹² Tu je pri meni kot slovenskojezikovno zaznamovano tudi kočevsko področje; to je pri Ramovšu slovensko nezasedeno (bela lisa med belokranjskimi narečji in kostelskim ter med spodnjim robom dolensko): za slovenskojezikovno področje pri jezikoslovcih kočevsko razglašeno prvič (?) pri meni. – Zdi se, da je na Logar-Riglerjevi karti zgornjesoško področje na podlagi okrske podane podstave celotnega primorskega področja, prišteto primorski narečni podstavi, in prav tako tudi notranjsko s čiškim. Pod zemljevidom Logar-Riglerjeve karte slovenskih narečij je sicer stolpčno ločenih narečnih 19 skupin gledano od leve na desno (pri Ramovševi karti je tako skupinjenje na desnem robu karte – od tega 8 poimenovanih in 4 nepoimenovanih); skupine so nepoimenovane, jaz pa bi jih poimenoval takole: (1) gorenjska, (2) dolensko, (3) savinjska, (4) štajerska, (5) posavska (ta je takó tudi nadimensko zaznamovana), (6) panonska, (7) vzhodnokoroška, (8) osrednjekoroška, (9) zahodnokoroška, (10) rezijanska, (11) zgornjesoško-beneškoslovenska, (12) kraška, (13) istrska (ta je zares tudi nadimensko zaznamovana), (14) notranjska, (15) tolminsko-cerkljanska, (16) poljansko-škofjeloška, (17) črnovrško-horjulsko, (18) belokranjska in (19) kočevska (na karti z oznako »mešani kočevski govori«).

¹³ Beri Koroška, Primorska ... do Panonska.

I – koroška narečna skupina

Tradicionalnim Ramovševim koroškim narečjem (ziljsko, rožansko, obirsko, podjunsko, mežiško in remšniško) se pri Logar-Riglerju pridruži kranjskogorski govor, ki ga je Ramovš (neidentificiranega) vključeval v gorenjsko narečje, L-R pa ga družita z ziljskim; nadalje se remšniško narečje podaljšuje na vzhod skoraj do Selnice, govori pa se tudi južno od tod na desnem bregu Drave še čez Falo do pohorskih vrhov vse od Rogle na vzhodu, do koder se je z zahoda proti vzhodu ob Mislinji razpotegnilo na južni strani Pohorja tudi koroško mežiško narečje. S tem je povedano tudi že to, kako so se spremenile meje koroških narečij (seveda v narečjeslovju, ne morda v naravi – to velja tudi za nadaljnje take ugotovitve).

Koroška narečja so bila po Ramovšu dosti raziskovana, omenim naj le A. V. Isačenka (Rož), P. Zdovca (podjunsko narečje), G. Neweklowskega (tonemskost), H. Lausegger (strokovno izrazje), L. Karničarja (obirsko narečje), Toma M. S. Priestleyja (Sele), T. Logarja in J. Riglerja, Z. Zorko; zajeta so v Fonološke opise srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvačenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom – tako tudi druge narečne podstave – (Sarajevo 1981), zlasti imenitno dejstvo pa je tudi Hafner-Prunčev projekt (in sedaj Karničarjevo izvrševalstvo njegovo), ki zajema besedje koroških govorov Avstrije. Tako intenzivno raziskovana kakor koroška ni nobena druga naša narečna skupina. (Prim. narečjeslovno literaturo k temu v moji SS 1984 (1991); str. 680 Splošno, posebej o koroških narečjih pa na str. 681.)

Na Logar-Riglerjevi Karti so koroška narečja skupinjena od vzhoda na zahod, tako da (netonemski) narečji v Jugoslaviji tvorita eno, v Avstriji pa preostala dve tonemski podskupini (1. podjunsko in obirsko, 2. rožansko in ziljsko s kranjskogorskim govorom). Smer od vzhoda proti zahodu sta izbrala tudi Hafner in Prunč (prim. Grundkarte/Osnovna karta s točkami od 1 čisto na vzhodu avstrijske slovenske Koroške do 220 na skrajni zahodni strani, tako da Korošci pod Italijo in v Sloveniji pri H-P niso zajeti).

II – primorska narečna skupina

Ta skupina je pri Logar-Riglerju doživela več sprememb. Prvič je vanjo (kakor že pri Ramovšu 1936) jasno uvrščeno notranjsko narečje na jugu, poleg tega pa še vse področje ob zgornji Soči (to drugo je Ramovš prišteva (z nekim obotavljanjem) k rovtarskim narečjem).¹⁴ Pri skupinjenju znotraj narečne primorske ploskve rezijansko narečje tudi pri L-R ohranja samostojnost, Ramovševo obsoško narečje je sedaj nedeljeno na bovško in kobariško, borjansko pa je proglašeno za neobstoječe: njegov del od Borjane na zahod je prištet terskemu, na vzhod pa izobsoškemu Logar-Riglerjevemu, sicer pa skupaj s terskim, nadiškim in briškim narečjem tvori posebno skupino, s stikajočima se prvima pač na podlagi tonemskosti. V primeri z Ramovševim kraškim narečjem (zahodnim in le kraškim), ki je pri Ramovšu segalo na jug do srede Trsta in nato skoraj v vodoravni črti na vzhod, je sedaj kraško narečje na vzhodu zamejeno tako, da mu meja na severu poteka zahodno od Predmeje, nato pa

¹⁴Prim. številka 16, 17, 18 v KZSJ, str. 112; notranjsko narečje ima pri Ramovšu, kot bo še povedano, številko 13: če upoštevamo zaporedje 12–13–14, je torej med kraškim in brkinskim.

na jug vzhodno od Vrtovina in Štanjela, zahodno od Dutovelj in do morja zahodno od Proseka. Posebno zahodno kraško narečje se več ne loči, pač pa na severu banjški govor (Ročinj, Kanal, Banjščice, Kal), tj. skrajni sever Ramovševega zahodnokraškega narečja in njegov banjški govor v okviru rovtarske narečne skupine.

Notranjsko narečje se je v svojih prvotnih odrazih sedaj stegnilo prav do morja na zahod v Trstu, na severu do pod Prosek, na jugu pa do nad Žavljami in Bazovico, nato gre pod Kozino na Slavnik. Od Ramovševega brkinskega narečja je en, vzhodni, delček postal čiško narečje (Obrov, Podgrad, Starod), pač pa je Planinsko polje prištetu k dolenjščini.

Od Ramovševih obeh istrskih narečij je ostalo šavrinski (s spremenjenimi mejami), medtem ko je severovzhodni del Ramovševega brkinskega narečja imenovan rižanski govor, tako da imamo sedaj sicer eno samo istrsko narečje, vendar z dvema govoroma (meja med njima gre pod Koproj do pod Zazidom). Tako široko zastavljena primorska narečna skupina ima torej pri L-R 4 podskupine: I – obsoško, tersko, nadiško, briško narečje, II – kraško narečje z banjškim govorom, III – istrsko narečje (šavrinski in rižanski govor), IV – notranjsko in čiško narečje.

K tej podobi narečij na slovenskem zahodu sta največ doprinesla Logar (severni in srednji) in Rigler (južni del), marsikaj pa so prispevali tudi drugi, nekaj P. Merku, nekaj R. Petaros, pa sodelavci zbornika o govoru na Pivki (T. Logar, J. Mese, R. Kolarič), tudi S. Horvat, ki ima magistrsko nalogo o severozahodni notranjščini.¹⁵

III – rovtarska narečna skupina

Ta Ramovševa narečna skupina se je po novih raziskavah zmanjšala za obsoško skupino, v okviru tolminskega narečja loči sedaj baški govor, skupaj s cerkljanskim narečjem pa tvori posebno, zahodno skupino rovtarske narečne skupine. Na vzhod od tod sta v isti podskupini poljansko in škofjeloško narečje, pri Ramovšu drugo le govor. Tretjo rovtarsko podskupino tvorita črnovrško in horjulsko narečje (nekako južno-vzhodno); v horjulskem narečju se je sedaj zgubil Ramovšev logaški govor. – Ta narečja so bila v času po Ramovšu bolj spoznana po zaslugi J. Tominca (črnovrško narečje), T. Logarja (horjulsko narečje, baški govor), F. Benedik (škofjeloško narečje) in M. Stanovnik (Žiri).¹⁶

IV – gorenjska narečna skupina

Ta Ramovševa skupina je v novi klasifikaciji zgubila (kakor omenjeno) kranjskogorski kot, na vzhodu pa se je v večji izrazitosti pokazal vzhodnogorenjski govor¹⁷ (od črte vzhodno od Dola na jugu, zahodno od Lukovice in Šmartnega na severu). (Moravče tudi tu niso posebej obravnavane.) Dolenjščini je pripisano južnovzhodno predmestje Ljubljane, tj. deloma že področje Polja, zatem pa Zaloga in vse drugo južno od Save, kar je Ramovš pripisoval gorenjščini vse do točke na Savi nekoliko

¹⁵Prim. bibliografijo v moji SS 1984 (1991), str. 681–682, pa seveda v mojih PRP po ustreznih obdobjih razvoja slovenskega narečjeslovja. To velja tudi za druge narečne podstave.

¹⁶Prim. bibliografijo v moji SS 1984 (1991), str. 682.

¹⁷Ramovš ga kartografsko ne izkazuje.

vzhodno od Vač. – Tukaj je največ raziskoval T. Logar.¹⁸

V – dolenska narečna skupina

Ta skupina se je sedaj glede na Ramovša (kot rečeno) razširila na zahodu na Planinsko polje (vendar je Planina že notranjska), zatem pod Ljubljano in na vzhod do Save, od katere jo nato odrinja od Litije navzdol posavsko narečje, pri Brežicah je v bistvu dolensko posavsko narečje potisnilo Ramovševo bizeljsko-obsotelsko narečje s področja na desnem bregu Save; Logar-Riglerjeva karta dolenskemu narečju podstavno dodeljuje ne le Zasavje v obliki troedinega posavskega narečja namesto Ramovševega medijskega dialekta), ampak tudi področje na vzhod od tod in prek Savinje skoraj do Jurkloštra. Posavskemu narečju na vzhodu levega brega Save pripadajo še Zdole, Brestanica, Senovo – sega torej na severu do črte Bohor, Lisca, pod Zidanim Mostom pa zajema še povodje Sopotne od Radeč na zahod do pod Kum in čez.

Posavsko narečje v smislu treh govorov: zagorsko-trboveljskega (od litijskega savskega kolena na vzhod prek Save, Kisovca, Zagorja, Trbovelj, Hrastnika do Zidanega Mosta), laškega (Laško, Rečica, Rimske Toplice, Breze in nato na jug do Lisce) ter vzdolžno razsežnega sevniško-krškega govora (od povodja Sopotne in nato od Radeč do blizu Brežic na obeh bregovih Save, niže doli pa le na njenem desnem) – to narečje je torej bolj mednarečnopodstavno prehodno kakor dolensko. Pravih razprav za Logar-Riglerjevo posavsko narečje ni prida objavljenih, tako da je sodba o kakšni enotnosti tega pasu med dolenjščino in štajersščino samo iz objavljene literatura obveščenenemu dokaj težka. Povezuje pa vse tri govore netonemski naglas, kar je tukaj prej štajerska kakor dolenska značilnost.

Dolensko narečje v ozkem pomenu ima eno samo obsežno posebno področje pravkar omenjenega vzhodnega govora, kakor že pri Ramovšu. V povodjih Mirne in Temenice začenši s Trebnjem na vzhod, pa v ravni črti od južno od Dobrnič, Prečne in Novega mesta skoraj do že belokranjskega Jugorja. Severna meja poteka zahodno od Cerkelj, severno od Rake v črti nad Krmeljem, Šentjanžem in v smeri k Dolu, na vzhodu pa je meja Žumberak. Tudi po Ramovšu ni bilo veliko raziskovano (le od Riglerja in v novejšem času od še koga).

Na jugu se dolensko področje poleg s kočevskim področjem v sredi nadaljuje v sedaj le treh belokranjskih narečjih: v zahodnem, t. i. kostelskem, ki mu je po novem prišteto tudi področje Babnega polja, in v dveh vzhodnih, severnem in južnem belokranjskem (tukaj na vzhodu je Ramovš imel po dve narečji: šokarsko na severozahodu in vzhodnobelokranjsko (»poljsko«) ter jugozahodno (»osrednje belokranjsko«) in jugovzhodno (»privrško«), pri čemer je imel srednji narečji za osrednjobelokranjski.

Belokranjska narečja je za Ramovšem raziskoval T. Logar in jim določil sedanja poimenovanja in obseg. Meja med severnim in južnim belokranjskim narečjem gre od zahoda na vzhod južno od Črnomlja. Tri belokranjska narečja na Logar-Riglerjevi narečni karti nekako prostorsko povezujejo »mešani kočevski govori«.¹⁹

VI – štajerska narečna skupina

Ramovševa predstava o slovenskih štajerskih narečjih v ožjem smislu se je po voj-

¹⁸ Prim. literaturo v moji SS 1984 (1991), 682–683.

¹⁹ Bibliografija za dolensko področje v moji SS 1976 (1991), str. 683. Treba bi bilo dodati npr. še Riglerja za oznako ribniškega govora.

ni močno spremenila. Že pri dolenski narečni podstavi smo videli, kako se je s posavskim narečjem razširila na sever in s tem štajersko zožila na zahodnem brežiškem, pa na sevniškem, laškem in hrastniškem območju. Na Ramovševo štajersko severozahodno področje se je sedaj močno razširila koroška govornica (prim. koroška narečna skupina), na severovzhodno pa panonska v smeri k Pragerskemu in zahodno od Majšperka. Pa tudi sicer je zemljepisna podoba narečij precej spremenjena. Ramovševo bizeljsko-obsotelsko narečje se je na severozahodu razširilo na področje Planine, tako da se sedaj stika z laškim govorom, s čimer je srednjejužni del področja Ramovševega osrednještajerskega narečja sedaj na zahodu tudi zmanjšan. Osrednještajersko Ramovševo narečje sedaj na zahodu tudi ne seže več na zahod prek Celja do vzhodno od črte Braslovče-Šoštanj, ampak celo ne doseže več Celja in Vojnika, še manj Vitanje, širi pa se trikotniško od osnovnice Poljčane – Donačka gora na sever do Pragerskega in Spodnje Polskave.²⁰

Zahodno od osrednještajerskega narečja imamo sedaj na področju Celja, Vojnika, Velenja, Šoštanja, Polzele pa vse do Špitaliča in Trojan srednesavinjsko narečje. To je na črti Špitalič – Trojan in dalje na vzhod sedaj v neposrednem stiku z vzhodnogorenjskim govorom. Narečje se je proti zahodu nekoliko razširilo na področje Ramovševega savinjskega narečja. To narečje se sedaj imenuje zgornjesavinjsko, razprostira pa se v povodju Savinje od izvira in vzhodno od Mozirja in Nazarja; skrajni zahodni del njegovega področja zavzema solčavski govor, nekako v zahrbtju Savinjskih Alp zahodno od Luč (solčavski govor je imel že Ramovš). V severnem roglu trikotnika štajerskih narečij je ohranjen Ramovšev pohorsko-kozjaški dialekt, njegov kozjanski del je imenovan kozjaški govor, pohorski del pa južnopohorsko narečje (bolj prav bi se imenovalo južno-vzhodno). Ramovšev kozjaški govor, segajoč s severa do Drave, je zgubil nekaj področja na zahodu v korist koroščine, prav tako pohorski na severozahodu, pa zaradi osrednještajerskega roga na jugovzhodu, ter še na severovzhodu zaradi razširitve prleškega narečja proti zahodu Dravskega polja. Tudi ta narečja je največ raziskoval T. Logar, pa R. Kolarič, deloma J. Rigler, svoj moščanski govor pa J. Toporišič. Prim. literaturo o štajerskih narečjih v Slovenski slovnici 1984, 683.

VII – panonska narečna skupina

Ta Ramovševa skupina narečij je v Logar-Riglerjevem prikazu doživela še najmanj sprememb. V bistvu nespremenjeno je ostalo njeno haloško narečje od Donačke gore na vzhod, z ene strani zamejeno s hrvaščino, na severni strani z Dravinjo in Dravo.

Prleško narečje se je nekoliko – kakor smo deloma že ugotovili – razširilo na Dravskem polju, izgubilo pa precej svojega področja na severozahodu, kjer je na njegov račun pridobilo goričansko narečje, na njegovem vzhodu pa sedaj ni več njegovega (južno)vzhodnega prleškega govora.²¹ Prleščina torej sedaj na vzhodu meji na

²⁰ Glede področja sedanjega (tj. Logar-Riglerjevega) osrednještajerskega narečja: obsega kraje od Štor do Rogatca v smeri zahod – vzhod, od severa proti jugu na zahodu pa od Kozjanskega do Tolstega vrha.

²¹ Ta se je pri Ramovšu začelna! na Muri vzhodno od Ljutomera, ter šel nato prav čez

Hrvaško, na severu na Muro do pod Radenci, kjer se meja usmeri ostro proti jugozahodu v smeri zahodno od Zlatoličja in naprej na zahodu pa njegova meja poteka v črni vzhodni del Pragerskega in zahodno od Majšperga. Prekmursko narečje je ostalo v svojih mejah, tj. na levem bregu Mure, medtem ko se je goričansko narečje v severovzhodnem delu raztegnilo do črte vzhodno od Radencev, Gradišča in Dvorjan, tj. pridobilo si je povodje zgornjega toka reke Ščavnice (to področje je Ramovš pripisoval prleškemu narečju). Zahodna meja goričanskega narečja poteka kakor prej po cesti Šentilj – Maribor in po Dravi. Panonsko narečno podstavo so po Ramovšu raziskovali zlasti R. Kolarič, T. Logar, Z. Zorko, tudi J. Rigler. Prim. literaturo v moji Slovenski slovnici 1984, 683–684.

VIII – slovenska obarvanost bužetskega govornega področja

Za konec omenimo še, da je Ramovš na svoji karti zabeležil tudi slovensko obarvanost bužetskega okoliša (morda zato njegova množina v besedni zvezi »slovenska narečja Istre«, ter področje na desnem bregu Kolpe in Čabranke ter Prezida, česar pri Logar-Riglerju nikakor ni.

Omenili smo že, da je Ramovš pri klasifikaciji narečnih skupin izhajal iz 7 narečnih podstav in te ustrezno grafsko zaznamoval tudi z barvami: v svoji Karti slovenskih narečij²² 1931, 1935 je štajersko narečno skupino zaznamoval z zeleno barvo,²³ panonsko z rumeno, dolensko z rjavo (lešnikovo), primorsko z opekasto do živo rdečo, koroško s ciklamno rdečo, gorenjsko z vijoličasto in rovtarsko z modro. Belokranjska narečja so imela temnozeleno podlago. Te barve so ohranjene tudi pri Logar-Riglerjevi karti, čeprav deloma drugačnih odtenkov.

Verjetno – če povemo še kako svojo kritično pripombno – ni posebno upravičeno spreminjanje zaporedja podskupin pri Logar-Riglerju. (V primeri z Ramovšem 1931, 1935, (1957) (karta) jih imata 6. oz. 7. več: razmerje je torej 12 : 19 – sedma je Kočevsko mešano ozemlje.) Ostali naj bi tudi pri zaporedju KO, PR, RO, GO, DO, ŠT, PA + KČ, in v tem smislu mislili tudi na zaporedje enot znotraj teh skupin. (Sedaj si pri L-R sledijo, kot rečeno, GO, DO, ŠT 1, 2, PO,²⁴ PA, KO 1, 2, 3, RE, PR 1, 2, 3, BK in KČ, RO 1, 2, 3. Pri L-R so torej najprej narečja z ei-jevskim odrazom jata (ali

Ljutomer v krivi črti proti skrajni vzhodni meji haloškega narečja potekal proti jugozahodu, tako da je zajemal še del ozemlja prek Presnice. Na vzhodu je bil od njega oddeljen središčanski govor.

²²Prvič je izšla kot dodatek RAMOVŠEVI *Dialektološki karti slovenskega jezika* (MCMXXXI, 72 str., od tega na str. 65–72 povzetek v francoščini, velikost zrcala 43 x 26 cm); drugič v *Karti slovenskih narečij* v priročni izdaji (1935, 14 str. močno drugačnega besedila kot je v francoskem povzetku, sicer pa povsem iste razsežnosti kakor l. 1931); l. 1957 je to izdajo iz l. 1935 pod istim naslovom izdal Mirko Rupel, le da je Ramovševemu besedilu dodal 2 strani svojega, ločeno od Ramovševega; samo karto pa je zmanjšal na obseg 40 x 23,5 cm. Že na platnični strani ima pripis: »Ponatis izdaje iz leta 1935, Na svetlo dala / Cankarjeva založba / v Ljubljani / 1957.« Ruplovo besedilo se začenja z naslednjo povedjo: »Pričujoča izdaja je posvečena spomenu FRANA RAMOVŠA ob petletnici njegove prezgodnje smrti.« Na koncu jo Rupel datira tako: »V Ljubljani, dne 16. septembra 1957.«

²³To je za Štajersko tipična barva; morebitna simbolika drugih barv za narečne podstave pa mi ni znana. Ramovš o barvah na Karti v izdaji 1935 na str. 12.

²⁴Posavsko.

vsaj prvotno takim, kolikor je sedaj enoglasniška), nato tista z ie-jevskim, na koncu pa sta belokranjska in kočevska skupina. Smiselno z zgoraj izrečeno mislijo se mi zdi pri KO zaporedje od vzhoda na zahod (L-R: Sp-Re,²⁵ Me, Pj, Rž, Zi, Kg). Nato gre dalje Re, namesto da je Os,²⁶ Te, Na, Br, pa bi bilo verjetno boljše Te, Na, Os, Br.²⁷ Nerodno pri L-R je, da je širše dolensko razbito območje (II DO, V PO, XVIII BK). Tu se, če prav pojmem oz. vidim, na podlagi barvnega odtenka nakazuje nekaka kočevsko-belokranjska skupina. (O vsem tem bi bilo zanimivo slišati mnenje še živečega prvega soavtorja nove karte.)²⁸ Dalje tudi mislim, da verjetno ne gre štajerščine vrivati med dolenjščino in posavščino, nato pa še vse druge skupine (razen gorenjščine) med dolenjščino in belokranjšino (kočevščino). Tu so bili določeni oziri na Ramovševo karto, ki ima zaporedje KO, RE,²⁹ BS, K-N, IS, OS, RO, GO (z medijsko vključeno), DO, BK, ŠT, PA, kjer vidimo smer nasprotno urnemu kazalcu nekako od poldne (KO) k popoldnevu (PR), noči (DO) in jutru (ŠT-PA). V resnici je na zaporeje narečnih podstav v novi karti vplivala Riglerjeva zaznamba »osnovnih vokalnih sistemov«: GO kot I, DO kot II, ŠT kot III/IV, PA kot V, RO kot VI, PR kot VII in KO kot VIII, to pa ob izvzemalnih oznakah: A za KČ, B za istrske govore in C za prleščino. Pri tem enoti I in II tvorita »center«, III in IV povezuje »štajerščina«, VI in VII pa mu je »zahod«.³⁰

II.

V drugem delu tega svojega referata obravnavam Ramovša ne le kot klasifikatorja slovenskih narečij, temveč tudi kot obravnavalca slovenskih narečij kot celote ali posameznega izmed njih, kakor se je razodeval v vseh svojih dialektoloških delih. (Ta del mojega razpravljanja je povzet iz študije, ki sem jo na začetku 60. let objavil pri

²⁵ Sp-Re = severnopohorsko-remšniško, dalje Mežiško ... do Kg = kranjskogorski govor.

²⁶ Os = obsoški, nato Terski, Nadiški, Briški.

²⁷ Tj. skupno bi mi začeli z obema, nahajajočima se predvsem v Italiji (kjer je tudi predhodeča Rezija), jo nadaljevali s tudi tonemskim Os v Republiki Sloveniji in nato prešli na netonemsko Br.

²⁸ Ta je sicer na hrbtni strani zmanjšane variante LOGAR-RIGLERJEVE *Karte slovenskih narečij* (prva 81 x 66 cm, druga 56 x 46 cm, prva v merilu 1 : 350000, druga pa 1 : 500000), izšle pač 1991 (prva 1983), podal spremno besedo k tej karti (v prvi izdaji smo ga pogrešali), vendar v tem besedilu ne utemeljuje meja narečnih podstav, narečij in govorov in s tem razloge za konkretno spremembo meja posameznih večjih oz. manjših enot, temveč podaja le znamenite razvoje zlasti glasoslovnih pojavov, deloma še oblikoslovja (npr. zlasti maskulinizacije in feminizacije srednjepolskega, pa še tipov končnic – prvo je v KZSJ kartografiral Ramovš, str. 108) – kar vse v končni fazi tako ali drugače izoblikuje v Karti nakazane narečne enote.

²⁹ Rezija, BS = beneškoslovensko, K-N = kraško-notranjsko.

³⁰ Razprave o slovenskem jeziku, 1986, 159; ta Riglerjeva shema na zahodu močno spominja na Toporišičevo iz l. 1965 s tem, da dolenjščino na zahodu širi vse do morja. Enote A, B, C spominjajo na RAMOVŠEVO *Dialektološko karto slovenskih narečij* (1931, str. 10) za dolgi jat, kjer imamo z \\\\\\zaznamovana 4 področja za »vzhodni pas z e (ie)«, od katerih je četrto nekako bizeljsko, preostala tri pa so: haloško-prleško, belokranjsko in istrsko. Za prleško področje RIGLER (n. m.) str. 159: »je sprva mogoče spadalo pod panonski osnovni /samoglasniški/ sistem, lahko pa bi šlo v njem tudi za kajkavski razvoj vokalizma«, druga misel že Ramovševa).

Vasmerju v nemščini, nato pa jo prevedel v slovenščino. Ramovša obravnava kot glavno osebo petega razvojnega obdobja slovenskega narečjeslovja.) Razprava je prevedena ponatisnjena v moji knjigi *Portreti, razgledi, presoje* (1987): Slovensko narečjeslovje, Ramovš pa obravnavan v poglavju Peto obdobje, str. 240–246.

ZUSAMMENFASSUNG

Fran Ramovš war als Dialektologe ein großer Systematiker des bis dahin gesammelten Wissens über die slowenischen Dialekte, obwohl er selbst sich nicht forschend mit mehreren slowenischen Dialekten betätigte. Was alles Ramovš zur slowenischen Mundartforschung beitrug, habe ich dem Umfang und Ziel meines Aufsatzes entsprechend in der Abhandlung *Die slowenische Dialektforschung* zu Beginn der sechziger Jahre zusammengefaßt (publiziert wurde die Studie in meiner slowenischen Übersetzung in meinem Buch *Portreti, razgledi, presoje*, 1987). Im beiliegenden Beitrag möchte ich nur den Unterschied zwischen seiner und Logar-Riglers Karte der slowenischen Dialekte ausarbeiten.

Die dialektalen Basisgruppen (aus Koroško, Primorsko, Rovte, Gorenjsko, Dolenjsko, Štajersko und die pannonische) blieben irgendwie erhalten (verschiedene Farbgrundlagen auch in Logar-Riglers Karte), lediglich das bei Ramovš leergelassene Gebiet um Kočevje wird nun dem Dolenjsko-Dialekt zugerechnet, wobei es sich enger an beide Belokranjsko-Bereiche im Osten und der Kostel-Dialekt im Westen bindet (»Dolenjsko-Gruppe mit Belokranjsko-Dialekten«). Ziemlich stark weichen jedoch die Grenzen der einzelnen Dialektgruppen voneinander ab. Die Koroško-Dialekte verlängerten sich im Osten bis hinter Fala auch am rechten Draufer, in Gorenjsko belegten sie das Gebiet um Kranjska Gora und Gozd-Martuljk und sie reichen bis nach Režija hinein. Die Mundarten von Primorsko gewannen im Vergleich zu Ramovš Übersicht das obere Sočatal hinzu, dementsprechend verminderte sich der Anteil der Rovte-Dialekte. Der Dolenjsko-Dialekt als Mundart des Savatales umfaßt in gewisser Hinsicht auch das linke Savaufer vor Litija (so daß er einen weiteren Bereich der Kohlenreviere des Savatales sowie Laško, wie auch das gesamte Gebiet südlich von Bohorje mit Sevnica und Brestanica einverleibt) und reicht bis vor Brežice, darunter eignete er sich das Territorium bis zur Save an, das davor dem Bizeljsko-Obotelje-Dialekt zugezählt wurde. Die Štajersko-Dialekte haben (neben den Gebieten im Süden und Nordwesten) einige Bodenverluste auch auf dem Dravafeld zu verbuchen. Einige Dialekte werden nun nicht mehr anerkannt (z.B. in Primorje der Brkini- oder Borjana-Dialekt und der von Središče in der pannonischen Dialektgruppe), einige wurden neu entdeckt, oder dehnten sich aus (der Nordpohorje-Remšnik-Dialekt), der Zentral-štajersko-Dialekt ist im Westen seinem Terrain nach stark reduziert. Im äußersten Südwesten, wo sich ehemals der Šavriner Dialekt (nun Rede) im Norden die Rižana-Rede beigesellte, östlich des Slavnik ist unter den Mittelnotranjsko-Dialekten noch der Čiči-Dialekt. Der ehemalige Karster Dialekt nach Ramovš wurde in hohem Maße zu einem Notranjsko-Dialekt (in beiden Fällen bis Triest reichend), während der sogenannte »Westkarstdialekt« heute der Karster Dialekt ist.

Diese Grenzverschiebungen wurden in erster Linie von T. Logar, J. Rigler und R. Kolarič festgelegt. Während Ramovš in seiner Kurzen Geschichte der slowenischen Sprache 46 »Dialekte« unterschied, bringt die neue Karte 37, in ihrem Rahmen noch acht »Reden« (diejenigen des Kočevje-Gebiets im Plural) sowie fünf weitere »Reden«, wobei drei dem Savatal-Dialekt zugehören und zwei demjenigen von Istrien, die sieben Basisdialekte Ramovšs werden nun zu 19 Dialektkolonnen in der Logar-Rigler-Karte.

Freilich sind die Dialekte und Reden, wofür nach Ramovš neue Darstellungen zur Verfügung stehen, sowohl im Material wie auch in den Deutungen besser behandelt,

